

Xosé Lluís García Arias (2017): *Diccionariu etimolóxicu de la llingua asturiana (DELLA)*. Tomu I (A-B). [Uviéu]: Universidá d'Uviéu / Academia de la Llingua Asturiana, 1036 pp.

MORTOS SON os anos que Xosé Lluís García Arias leva traballando sobre a etimoloxía do léxico da lingua asturiana, e moitas tamén as obras que xa publicou sobre ela. Innumerables serán, por tanto, as horas e os días de estudo e reflexión que lle leva consagrado a este eido da investigación lingüística, no que agora, felizmente, presenta á comunidade científica o primeiro tomo da que con toda a certeza será para a posteridade a súa obra sobranceira.

Data do xa distante 1975 o seu artigo sobre a vacaloura (García Arias 1975), ao que nos anos seguintes se foron sumando outros que finalmente reuniu no volume titulado *Propuestas etimolóxicas (1975-2000)* (García Arias 2000). Logo destas primeiras *propuestas* viñeron catro entregas máis (García Arias 2007, 2008, 2009 e 2014), así como un volume en que recompilou estudos sobre os *Arabismos nel dominiu llingüístico ástur* (García Arias 2006). Mentres tanto, tivo tempo tamén para se dedicar á historia e á gramática histórica do asturiano e mais á toponimia de Asturias e a súa etimoloxía, sobre as que deu ao prelo non só moitos artigos, senón tamén numerosos libros como *Toponimia: teoría y actuación* (García Arias 1995), *Gramática histórica de la lengua asturiana. Fonética, fonología e introducción a la morfosintaxis histórica* (García Arias 2003), *Toponimia asturiana. El porqué de los nombres de nuestros pueblos* (García Arias 2005) ou *Toponimia de Teberga* (García Arias 2010), entre outros.

Esta longa e tenaz traxectoria investigadora coroouse en 2017 coa primeira entrega da súa natural culminación, o primeiro tomo do *Diccionariu etimolóxicu de la llingua asturiana (DELLA)*, que inclúe as voces que empezan polas letras A e B. Como é lóxico, moitos dos artigos lexicográficos deste *Diccionariu* manteñen, quitando pequenos detalles, o tratamento que as voces correspondentes recibiron nas *Propuestas* e noutros contributos etimolóxicos anteriores de García Arias (véxanse

abén, aberruyu, abril, agrión...), mais non sen que sexan numerosas as entradas en que se fixeron mudanzas, por veces notables (*acaxar, aballar, afecar...*), que poden ter que ver coa adición ou subtracción de algo, ou ben coa corrección de ideas expresadas anteriormente, coma no caso de *aldea*¹. Ben se ve, por tanto, que o seu responsable non é home que tenda a conformarse acriticamente co xa realizado, senón persoa inclinada a revisar arreo e a perfeccionar o xa feito, como cabe esperar de todo investigador solvente.

A obra componse de catro grandes partes. Comeza cunha breve “Xustificación” (pp. 11-12) na que o autor explica que o DELLA xorde como unha achega máis —singularmente importante, creo eu— no proceso sociocultural que nas últimas décadas propiciou un enorme paso adiante no coñecemento científico da lingua asturiana. Canto a isto, coido que cómpre salientar que o *Diccionariu* está redactado en asturiano, de modo que con el se contribúe tamén ao alargamento funcional desta lingua, xa que, como apunta Arias, “asina fadráse ver el desendolque y grau d’operatividá del nuesu idioma dando cuenta de si mesmu” (p. 11). Así e todo, o autor procurou unha liña de expresión que non lles dificultase moito a comprensión aos usuarios que non estean moi afeitos a ler en asturiano mais si coñezan unha ou máis de unha lingua hispánica. É de agradecer esta orientación, que do meu punto de vista é máis patente na redacción dos artigos ca nas páxinas preliminares.

Vén despois da xustificación o apartado titulado “Conceutu y uso del DELLA” (pp. 13-24), no que se expoñen as claves que permitirán ao lector informarse sobre a concepción xeral da obra e manexala co máximo proveito posible. Trátanse nel, en primeiro lugar, as cuestións tocantes á disposición dos distintos elementos compositivos do dicionario, que conforman aquilo que García Arias Arias chama *cadarma del DELLA*: as entradas ou lemas, as variantes fonéticas que cada voz poida ter, a información semántica, a documentación histórica e mais o estudo etimolóxico. Logo disto fálase sobre a norma ortográfica adoptada, que obviamente non é outra ca a da Academia de la Llingua Asturiana tanto para o lema coma para as variantes de expresión, a información semántica e a discusión etimolóxica, mentres que cos exemplos e cos datos librescos é frecuente que se manteñan os usos prenormativos propios dos distintos autores citados. Remata esta sección coa presentación dos signos convencionais, das abreviaturas non bibliográficas e dos símbolos fonéticos utilizados, cunhas liñas finais para os agradecementos polas subvencións e axudas recibidas.

¹ Para esta voz abandona a hipótese de que se puidese “identificar esta expresión col conténú de ‘bodega’ [< ast. **aldega* < lat. APOTHECA]” (p. 314), que el propuxera en obras anteriores mais rectificara xa nun contributo de 2005 (cf. García Arias 2006: 16, 108).

A meu ver, as numerosas explicacións que se dan entre as páxinas 13 e 21 resultarían moito máis claras se fosen acompañadas xenerosamente de exemplos ilustrativos tomados do propio tomo I do dicionario, que se non me engano non aparecen máis ca no caso de *aputricular** (p. 13), onde se explica que o asterisco se usa para marcar os lemas cuxa existencia cabe supoñer razoablemente aínda que non estean rexistrados con tal forma nos arquivos do autor. Do meu punto de vista, a inclusión de moitos máis exemplos nesta introdución facilitaría a familiarización do lector coa mecánica do dicionario. Así mesmo, creo que debería ir neste apartado, ou en todo caso en calquera outro lugar deste tomo primeiro, a presentación das fontes utilizadas para a elaboración da obra, acompañadas, de ser o caso, das súas correspondentes siglas ou abreviaturas, pois adoita acontecer que o lector que consulta a información que se ofrece sobre as variantes de expresión, ou que le os exemplos ou a discusión etimolóxica, non poida recoñecer o lugar ou a obra onde se recolleu unha voz ou unha variante ou onde se expuxo unha opinión, o que por súa vez implica que pode quedar tamén orfo de información sobre a cronoloxía dos rexistros de cada voz². Supoño que esta listaxe de fontes, obras científicas, siglas e abreviaturas aparecerá no derradeiro tomo do DELLA, mais considero que tería que se incluír xa no primeiro, para así evitar o inconveniente que acabo de sinalar.

Logo desta sección presentatoria aparece a de “Mapes” (pp. 25-58), na que se ofrecen trinta e tres figuras que basicamente ofrecen información sobre variación diatópica asturiana e sobre a traxectoria de diversas isoglosas fonéticas e morfolóxicas. As primeiras trinta e dúas son reproducións das que xa apareceron na *Gramática histórica de la lengua asturiana* (García Arias 2003), mentres que a última, a figura 33, é un mapa de Asturias e León no que se sitúan os lugares onde se produciron as fontes documentais medievais máis citadas no DELLA.

Finalmente, entre as páxinas 59 e 1036 encóntranse as letras A e B do dicionario etimolóxico. Polo que atinxe á súa macroestrutura, o DELLA contén o estudo etimolóxico das palabras seleccionadas consonte os criterios que o seu autor expuxo hai anos no seu *Diccionario general de la lengua asturiana* (DGLA) (García Arias 2002-2004), polo que, con bo criterio, o polimorfismo diatópico foi reducido á estandarización no proceso de elaboración dos lemas. Respecto disto, xulgo importante engadir que, como é de esperar nun dicionario etimolóxico e histórico, tamén acharon cabida nel

² Coido que este problema non se soluciona nin coa indicación incompleta de puntos do territorio asturfalante de onde se tomaron datos (p. 19), puntos que ademais non se acompañan da indicación das monografías dialectais en que se estudaron, nin tampouco co mapa da figura 33 (“Fontes documentales medievales más citaes”, p. 58), tamén sen explicación das fontes bibliográficas correspondentes.

as palabras recollidas exclusivamente na tradición escrita do pasado que non aparecen hoxe no *Diccionariu de la llingua asturiana* (DALLA) da Academia de la Llingua Asturiana: é o caso de voces como *abrocage*, *aboyar 2*, *alpes* ou *baladrón*, cuxa condición de termos recollidos exclusivamente na tradición escrita se indica situándoos entre aspas (“ ”). Así mesmo, incorporáronse como entradas diversos prefixos (*anti-*; *bis-*; etc.) e sufixos (*-ascu*, *-asca*, *-asco*; *-ame*; etc.).

Pola súa relevancia para a arquitectura do DELLA, esixe comentario algo demorado o criterio de lematización que García Arias presenta do seguinte xeito:

Nes entraes o lemes nun inxerimos davezu les pallabres derivaes que camuden la espresión pente medies de prefixos o sufixos vivos na llingua de güei por resultar, entós, de fácil algame pa tou llector. Cuando sigamos conducta en contrario deberáse a un intentu de marcar dalguna particularidá non fácilmente deducible (p. 14).

Isto quere dicir, por exemplo, que *antecámara* ten entrada propia e que presumiblemente non se consignará no futuro artigo lexicográfico de *cámara*, da mesma maneira que *amargar*, *amargáu*, *amargor*, *amargorosu*, *amargosu*, *amargura* e outras palabras constitúen cadanseu lema, se ben no de *amargu* si se mencionan algúns dos derivados que manteñen relación etimolóxica con ela e que tamén teñen rango de lema no DELLA: trátase, concretamente, de *amargura*, *amarguizu*, *amarguciu*, *amargueza* e *amarguillu*. De feito, coído que esta mención de derivados con lema propio no DELLA no interior dos artigos lexicográficos das súas correspondentes palabras primitivas é moito máis frecuente do que invitan a pensar as devanditas palabras do autor, como se pode ver tamén, entre outros, nos casos de *abondu*, *amariellu*, *anoxar*, *añu 1*, *bailar*, *barba*, *blagu*, *brazu* e moitos máis. Deste xeito, se por unha parte a concesión do rango de lema propio a cada un destes derivados facilita a consulta do dicionario e aforra a elaboración dunha mesta rede de referencias internas entre artigos, a prodigalidade con que o autor accedeu a sinalar relacións de derivación contrarresta o perigo de dispersión e contribúe a marcar ostensiblemente as conexións históricas e etimolóxicas entre as palabras. Cómpre dicir o mesmo a propósito do sinalamento de relacións doutro tipo, como a de sinonimia entre *añu 2* e *corderu*: “la confluencia fónica n’ast. *añu 1* (< ANNUM) y *añu 2* (< AGNUM) favoreció que na mayor parte del dominiu se desaniciare *añu 2* (cfr.) sustituyú por *corderu*” (s.v. *añu 1*); “lo que s’impón n’ast. ye’l deriváu de CORDUS + suf. -ARIUS > ast. *cordeiru* > *corderu* (cfr.)” (s.v. *añu 2*).

No tocante á microestrutura, cómpre saber que entre ángulos (<>) e inmediatamente despois do lema se enumeran, se é que existen, as súas variantes de expresión, con anotación entre corchetes do lugar ou da obra escrita en que se rexistraron. Na seguinte sección dispónse a información semántica, que a miúdo se aclara e completa

con exemplos de uso tomados das fontes manexadas e se acompaña de datos de carácter gramatical (plurais, verbos con *-se*), fraseolóxico ou refranístico, ou ben de textos da tradición oral. Deseguido consígnanse algúns dos rexistros históricos do lema, xa recollidos en textos en latín, xa en textos medievais en romance asturiano ou castelán, xa en fontes asturianas de entre o século XVII e a Guerra Civil española, de tal maneira que se ofrece unha información que, non sendo exhaustiva, “dexa deducir qué pallabres apaecen más llargamente documentaes y cuáles non” (p. 17). A derradeira sección é a do estudo etimolóxico, no que, suscitadas pola reflexión sobre as orixes do léxico asturiano, son constantes as referencias ao uso histórico e actual de moitos cognados hispánicos e románicos, o que dota a obra da profundidade diacrónica e diatópica que debemos esixir a calquera dicionario etimolóxico. Moitos e novos datos galegos cos que arrequecer o seu xa riquísimo dicionario poderá atopalos o autor do DELLA no *Diccionario etimolóxico da lingua galega* de Eligio Rivas Quintas (2015).

Non se proporciona información explícita sobre a categoría gramatical dos lemas, que se debe deducir do conxunto de indicios achegados tanto pola forma en que se definen coma pola maneira en que a súa entrada se presenta (con artigos os substantivos e con indicación da variación de xénero os substantivos, adxectivos e participios). Nalgunhas ocasións o autor optou por non interpretar a categoría gramatical do lema: “Les curties informaciones de les monografíes en cuantes a categorización, falta de referencias sobre la variación de xéneru ya inclusive les desigües de la definición —explica— obligáronnos, dalguna vez, a refugar datos; n’otres ocasiones a suplilos, cuando abultó xuicioso, anque dacuando alvertímoslo asitiándolos entre {} o poniéndoyos detrás un asteriscu*” (p. 14).

Estamos, con certeza, ante unha grande obra aínda *in fieri* que causa asombro e admiración por moitos motivos, mais sobre todo porque, nun tempo en que empresas desta magnitude adoitan acometerse en equipo, a que aquí presentamos está feita grazas ao colosal esforzo dunha soa persoa tenaz e apaixonada que inevitablemente nos evoca o proceder das figuras senlleiras da etimoloxía das linguas románicas: Meyer-Lübke, Wartburg, Corominas... Ao pé deles estará desde agora Xosé Lluís García Arias.

Bibliografía

- ACADEMIA DE LA LINGUA ASTURIANA (2015): *Diccionariu de la Llingua Asturiana*. <http://www.academiadelalingua.com/diccionariu/index.php>. [Consulta: setembro de 2018].
- GARCÍA ARIAS, X. LL. (1975): “*Bacalloria*, el nombre asturiano del ciervo volante”, *Boletín del Instituto de Estudios Asturianos* 84-85, pp. 77-81.

- GARCÍA ARIAS, X. LL. (1995): *Toponimia: teoría y actuación*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2000). *Propuestes etimolóxicques (1975-2000)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2002-2004): *Diccionario general de la lengua asturiana*. Uviéu: Prensa Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. LL. (2003): *Gramática histórica de la lengua asturiana. Fonética, fonología e introducción a la morfosintaxis histórica*. 2ª ed. corregida y aumentada. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. LL. (2005): *Toponimia asturiana. El porqué de los nombres de nuestros pueblos*. Uviéu: Editorial Prensa Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2006): *Arabismos nel dominiu llingüístico ástur*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2007): *Propuestes etimolóxicques (2)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2008): *Propuestes etimolóxicques (3)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2009): *Propuestes etimolóxicques (4) del Diccionariu etimolóxicu de la llingua asturiana (DELLA)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. LL. (2010): *Toponimia de Teberga*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. L. (2014): *Propuestes etimolóxicques (5) del Diccionariu etimolóxicu de la llingua asturiana (DELLA)*. Uviéu: Academia de la Llingua Asturiana.
- RIVAS QUINTAS, E. (2015): *Diccionario etimolóxicu da lingua galega*. Santiago de Compostela: Tórculo.

■ RAMÓN MARIÑO PAZ